

УДК 347.97/.99

ГОЛОВКО Ю. Г.,

здобувач кафедри публічного управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ

**ОСНОВНІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

YU. HOLOVKO,

postgraduate student of the Department of Public Administration and Administration of the Institute for the Ukrainian state employment service training institute, Kyiv

**MAIN INTERNATIONAL LEGAL STANDARDS IN THE FIELD OF THE
OPERATION OF THE JUDICIAL SYSTEM AT THE PRESENT STAGE**

***Анотація.** У статті здійснено дослідження розвитку судової системи. Розглянуто нормативно-правове поле, що передбачає створення структури судової системи. Складовими єдиної судової системи є Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України. І з моменту набуття Україною незалежності і до сьогодні фактично перебуває у стані постійного реформування.*

Охарактеризовано, що судова система є комплексом всіх судів, що об'єднані компетенцією, завданнями й метою, організацією і функціонуванням, в основі котрої лежить принцип територіальності та спеціалізації, що ґрунтується на принципах правосуддя. Це одна з основ державності, що має гарантувати правосуддя для кожної особистості та громадянина в порядку, що встановлений чинною нормативно-правовою базою.

З'ясовано, що право людини на судовий захист є основоположним, конституційним правом. І якраз на державу покладено обов'язок гарантувати своїм громадянам ефективні засоби юридичного захисту та право на справедливий суд відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Обґрунтовано, що питання реформування судової системи в сучасній Україні є однією з найбільш улюблених та дискусійних проблем щодо вдосконалення та покращення правової системи України та її подальшої розбудови, як демократичної, соціальної, правової держави. Проблеми судової влади тривалий час не були для вітчизняної юридичної науки об'єктом

прискіпливого дослідження, оскільки система судових органів розглядалася нею не з позиції поняття влади, а з позиції організації судової діяльності.

Визначено, що головними засадами становлення судової системи є: відповідність меті й завданням, які поставлені перед органами судової влади згідно з діючим законодавством; відповідність економічним зможам країни; відповідність вимогам соціуму.

Abstract. *The article examines the development of the judicial system. The normative-legal field which provides creation of structure of judicial system is considered. The components of the unified judicial system are the High Council of Justice, the High Qualification Commission of Judges of Ukraine, the State Judicial Administration of Ukraine, and the National School of Judges of Ukraine. And since Ukraine's independence, it has been in a state of constant reform.*

It is described that the judicial system is a complex of all courts, united by competence, tasks and purpose, organization and functioning, which is based on the principle of territoriality and specialization, based on the principles of justice defined by the Basic Law. This is one of the foundations of statehood, which should guarantee justice for every individual and citizen in the manner prescribed by the current legal framework.

It has been established that the human right to judicial protection is a fundamental, constitutional right. And it is the state's responsibility to guarantee its citizens effective remedies and the right to a fair trial in accordance with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

It is substantiated that the issue of reforming the judicial system in modern Ukraine is one of the most popular and controversial issues in improving and enhancing the legal system of Ukraine and its further development as a democratic, social, legal state. For a long time, the problems of the judiciary were not the subject of meticulous research for domestic jurisprudence, as the system of judicial bodies was considered by it not from the standpoint of the concept of power, but from the standpoint of the organization of judicial activity.

It is determined that the main principles of the judicial system are: compliance with the goals and objectives set before the judiciary in accordance with applicable law; compliance with the economic capabilities of the country; compliance with the requirements of society.

Ключові слова: *судова система, структура, правосуддя, юридичний захист, закон, реформування.*

Key words: *judicial system, structure, justice, legal protection, law, reform.*

Постановка проблеми. Україна обрала європейський шлях розвитку. Вона прагне набути повноправного членства в Європейському Союзі (ЄС), засадничі

положення котрого, закріплені в його установчих документах, вимагають як від держав-членів, так і країн, котрі претендують стати членом ЄС, дотримуватися в країні принципів демократії, захисту прав людини, утвердження верховенства права, побудови правової держави. Досягти цього можна поряд з іншими заходами держави лише завдяки забезпеченню ефективного та якісного правосуддя, яке має відповідати кращим міжнародним і європейським стандартам. У цьому напрямі й має здійснюватися судова реформа в Україні відповідно до змін до Конституції (червень 2016 року). Тому вивчення міжнародних і європейських стандартів у сфері правосуддя загалом і щодо судової системи зокрема є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням пріоритетами судової реформи на сучасному етапі, розкриття сутності судової системи, територіальної побудови системи судів загальної юрисдикції займалися такі вчені як Коліушко І., Куйбіда Р., Хотинська-Нор О., Закропивний О. Колос Б., Лобаз Н. та ін. Проте, комплексні дослідження модернізаційного розвитку судової системи не здійснювалися.

Мета статті – здійснити дослідження розвитку судової системи на основі зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Вихідні, головні положення щодо здійснення правосуддя, і зокрема функціонування судових систем демократичних країн світу, закріплені в низці документів ООН, інституцій ЄС і Ради Європи. У зв'язку з набуттям чинності Лісабонського договору про ЄС і трансформацією його у самостійну організацію з міжнародною правосуб'єктністю (2009 р.) установчі документи ЄС, на нашу думку, набули міжнародного значення.

Відповідно до принципу людиноцентризму міжнародні та європейські документи закріпили дуже важливі положення, згідно з якими правосуддя вимагає, щоб кожен мав право на справедливий і публічний розгляд його справи в компетентному, незалежному та об'єктивному суді. Ці положення зафіксовані в Загальній декларації прав людини (ст. 10), Міжнародному пакті про громадянські й політичні права (ст. 14) та інших документах ООН. У Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, котра займає центральне місце в системі актів, що утверджують цінності демократичного суспільства, зазначається, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (ч. 1 ст. 6). Конвенція набула чинності 03.09.1953 р. та ратифікована Україною 11.09.1997 р. Отже, згідно з Конституцією України норми Конвенції є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції) [1] і їх потрібно виконувати.

Проте для набуття такого права необхідно мати судовий орган, реальна незалежність котрого є запорукою права на справедливий суд, що гарантується згаданою ст. 6 Конвенції. Це стосується всіх країн, в тому числі країн ЄС, членство в котрому прагне набути Україна. Згідно з Лісабонським договором Євросоюз приєднався до Європейської Конвенції (ч. 2 ст. 6 договору про ЄС), а основоположні права, які гарантуються Конвенцією і які впливають з конституційних традицій, спільних для держав-членів, визнаються загальними принципами права Євросоюзу (ч. 3 ст. 6 договору про ЄС), в тому числі право на справедливий та публічний суд. Таким чином, здійснення правосуддя в країнах має розглядатися крізь призму захисту прав людини. У Договорі про функціонування ЄС стверджується, що нині «Союз є простором свободи, безпеки та правосуддя, де поважаються основоположні права та різні правові традиції і правові системи держав-членів» (ч. 1 ст. 67).

Положення про необхідність забезпечення незалежності судових органів закріплені й у низці інших міжнародних і європейських документів. Так, в «Основних принципах незалежності судових органів», схвалених резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року, підкреслюється, що незалежність судових органів гарантується державою і закріплюється в конституції або законах країни, що усі державні та інші установи зобов'язані поважати незалежність судових органів і дотримуватися її (п. 1 додатку) [2]. Щодо України зазначимо, що положення про судові органи зафіксовані в Конституції і законах України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя», «Про Конституційний Суд України», «Про Вищий антикорупційний суд» тощо. Можна зауважити, що реформування судової системи України в основному здійснюється відповідно до внесених змін до Конституції та оновлених редакцій законодавчих актів. Так, у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» підкреслюється: «Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади» (ч. 3, 4 ст. 6) [3].

Проте реальне забезпечення незалежності судів і суддів в Україні є проблемою. Тому важливо знати і творчо застосовувати світові та європейські стандарти з питання функціонування судової системи. У цьому зв'язку схвальним є видання збірки «Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства» (2015 р.). У ній містяться базові міжнародні й європейські документи щодо функціонування і судової системи, прийняті ООН та інституціями Ради Європи, ОБСЄ, Європейською комісією ефективності

правосуддя, Консультативною радою європейських суддів тощо. Окрім уже згаданих міжнародних і європейських документів, у збірці зазначаються й Рекомендації щодо ефективного впровадження Основних принципів щодо незалежності судових органів (схвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 44/162 від 15.12.1989 р.), Європейська хартія про статус суддів (Рада Європи, 1998 р.), Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів (10.07.1998 р.), Рекомендація СМЕС (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17.11.2010 р.); Висновок №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів; Велика хартія суддів. Консультативна рада європейських суддів. Основоположні принципи (прийнята 17.11.2010 р.); Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) «Європейські стандарти в сфері судочинства – систематичний огляд» (03.10.2008); Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо незалежності судової системи, частина I: незалежність суду (прийнята Венеціанською комісією 12-13.03.2010 р.); Київські Рекомендації ОБСЄ щодо незалежності судової системи в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії (23-25.06.2010 р.); Монреальська універсальна декларація щодо незалежності правосуддя (Перша світова конференція щодо незалежності правосуддя (1983 р.); Загальна (Універсальна) хартія судді (ухвалена 17.11.1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів у Тайпеї (Тайвань) тощо. Дані документи поряд з іншими містять міжнародні і європейські базові стандарти у сфері судової системи, її побудови і функціонування, боротьби з корупцією в судовій системі, конкретні рекомендації щодо їх застосування в державах-членах і країнах, що претендують на вступ до ЄС тощо [4].

Обравши європейські цінності свого розвитку і прагнучи набути членства у Європейському Союзі, Україна має адаптувати своє законодавство до законодавства ЄС, здійснити судову реформу, у тому числі судової системи, відповідно до нових вимог, котрі ставляться ЄС у контексті Лісабонського договору, котрому властиві риси конституції [5]. Проте в документах ЄС зазначаються лише загальні вимоги до судових органів деяких держав-членів цього співтовариства, його суддівського корпусу й дотримання ними прав громадян на судовий захист. У документах ЄС акцентується увага на необхідності гарантувати дотримання кримінально-правових і процесуальних прав і свобод, основних принципів судового процесу: права на справедливий, публічний розгляд справи в розумний строк незалежним і безстороннім судом, встановленим законом; права на ефективне оскарження судового рішення; права на правову допомогу тощо. Водночас зауважимо, що подібний виклад загальних стандартів щодо судової системи у документах ЄС фіксують й інші вчені. Так, у документах ЄС не завжди проглядаються конкретні рекомендації стосовно

національних судових систем країн-членів, зокрема щодо кількості рівнів судової системи, чіткої кількості видів судів, в тому числі спеціалізованих [6].

Різноманіття судових систем (не лише в країнах Європи, а й у світі) ставить перед Україною завдання чітко визначитися із своєю моделлю судової системи та її вдосконаленням. Нині в Україні за неодноразовим наполяганням Венеціанської комісії здійснено перехід від чотирьохрівневої судової системи до трьохрівневої: вищі спеціалізовані суди трансформовано в підрозділи Верховного Суду України. Згідно із внесеними змінами до Конституції і Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (червень 2016 р.) судову систему становлять місцеві суди, апеляційні суди і Верховний Суд. Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. А для розгляду окремих категорій справ у системі судоустрою створені вищі спеціалізовані суди: Вищий суд з питань інтелектуальної власності й Вищий антикорупційний суд як суди першої та апеляційної інстанції (ст. 17, 31) [3]. Такий підхід до реформування системи судоустрою України схвалила ОБСЄ. У Висновку щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що в цілому закон відповідає міжнародним стандартам. ОБСЄ вітала прагнення законодавця збільшити прозорість судової системи, а також сприяти оптимізації судоустрою, забезпечити сталість і єдність судової практики в Україні. Водночас вона звернула особливу увагу на можливі наслідки ліквідації діючих Верховного Суду України та вищих судів, на необхідність дотримання справедливого порядку звільнення суддів, забезпечення розумного балансу між підзвітністю та незалежністю суддів [7].

Важливими документами, де аналізуються питання судових систем країн Європи, є висновки Консультативної ради європейських суддів (КРЄС), котрі стали результатом консенсусу між усіма 47 державами –членами Ради Європи. Цінним для дослідників даної проблеми є офіційне видання «Documents of the Consultative Council of European Judges – Документи Консультативної ради європейських суддів», де містяться Велика хартія суддів (2010 р.) та 18 висновків КРЄС за 2001–2015 рр. Вони розгорнуто описують стандарти Ради Європи щодо функціонування судової влади та судової системи, враховують особливості національних судових систем та кращу європейську практику, характер відносин судової гілки влади із законодавчою і виконавчою гілками влади, адвокатами, прокурорами та суспільством у цілому, наголошують на стандартах незалежності судової влади та незмінюваності суддів, розкривають питання управління судами, принципи й норми професійної етики суддів, підвищення їх кваліфікації, забезпечення права на справедливий судовий розгляд у межах розумного строку, роль суддів у забезпеченні верховенства права та захисту прав людини, ефективного застосування норм міжнародного та європейського права, інформаційних технологій тощо [8].

В останні роки Консультативна рада європейських суддів прийняла декілька нових висновків (що не увійшли до вищезазначеної збірки документів),

положення котрих розвивають конкретні питання правосуддя, в тому числі судових систем. Вони стосуються ролі голів судів (висновок № 19 (2016) від 10.11.2016 р.), ролі судів у забезпеченні єдності застосування закону (висновок № 20(2017) від 10.11.2017 р.), запобігання корупції серед суддів (висновок № 21 від 09.11.2018 р.) тощо. Рекомендації цих висновків варті застосування у практичній діяльності в Україні.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. В міжнародних і європейських документах для України заслуговують на увагу передусім положення про необхідність гарантування кожному права на справедливий суд та забезпечення незалежності судів і суддів, що нині є серйозною проблемою. Важливо осмислити особливості нового правового статусу Суду, його судової системи, оскільки Україна претендує на членство в ЄС. При запозиченні кращого міжнародного і європейського досвіду державній владі необхідно творчо застосовувати його з урахуванням особливостей своєї судової системи. Практика потребує розуміння глибинної суті тих чи інших міжнародних стандартів судової системи, кваліфікованих суддівських кадрів, які були б здатні утверджувати в Україні верховенство права в інтересах захисту прав і свобод людини і громадянина. Цього необхідно дотримуватися при подальшому формуванні місцевих судів, Вищого суду з питань інтелектуальної власності, нових складів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя і Верховного Суду, гарантувати кожному право на справедливий суд, забезпечувати незалежність судів, виконання їх рішень, реально боротися з корупцією в судовій системі тощо.

Список використаних джерел

1. Конституція України із змінами, внесеними згідно із законами. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
5. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу: Консолідована версія Договору про Європейський Союз 30.3.2010 UA. Офіційний вісник Європейського Союзу. С. 17.
6. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння: монографія. Харків: Фінн, 2011. С. 180-181.
7. Висновок ОБСЄ/БДПЛ щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Висновок №: JUD-UKR/298/2017 [RjU/AT] Варшава, 30 червня 2017

поку). URL: [https://www.legislationline.org/download/id/7366/file/298_JUD_UKR_30 June2017_ukr.pdf](https://www.legislationline.org/download/id/7366/file/298_JUD_UKR_30%20June2017_ukr.pdf).

8. Documents of the Consultative Council of European Judges: Документи Консультативної ради європейських суддів / упоряд. А. О. Кавакін. Київ: Ін Юре, 2015. 772 с.

References

1. Konstytuciya Ukrayiny` iz zminamy`, vneseny`my` zgidno iz zakonamy` (1996) [The Constitution of Ukraine as amended in accordance with the laws]. *Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny` – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*.

2. Osnovni pry`ncy`py` nezalezhnosti sudovy`x organiv, sxvaleni rezolyuciyamy` 40/32 ta 40/146 General`noyi Asambleyi OON vid 29 ly`stopada ta 13 grudnya 1985 roku [Basic principles of judicial independence, approved by UN General Assembly resolutions 40/32 and 40/146 of 29 November and 13 December 1985]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

3. Pro sudoustrij i status suddiv: Zakon Ukrayiny` vid 02.06.2016 [On the Judiciary and the Status of Judges: Law of Ukraine of June 2, 2016]. *Vidomosti Verhovnoyi Rady` Ukrayiny` – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*.

4. Yevropejs`ki ta mizhnarodni standarty` u sferi sudochy`nstva (2015) [European and international standards in the field of justice]. Ky`yiv.

5. Konsolidovani versiyi Dogovoru pro Yevropejs`ky`j Soyuz ta Dogovoru pro funkcionuvannya Yevropejs`kogo Soyuzu: Konsolidovana versiya Dogovoru pro Yevropejs`ky`j Soyuz 30.3.2010 UA [Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union: Consolidated version of the Treaty on European Union 30.3.2010 UA]. *Oficijny`j visny`k Yevropejs`kogo Soyuzu – Official Journal of the European Union*.

6. Nazarov I. V. (2011) Sudovi sy`stemy` krayin Yevropejs`kogo Soyuzu ta Ukrayiny`: genezy`s ta porivnyannya: monografiya [Judicial systems of the European Union and Ukraine: genesis and comparison: a monograph]. Xarkiv: Finn. Pp. 180-181.

7. Vy`snovok OBSYe/BDIPL shhodo Zakonu Ukrayiny` «Pro sudoustrij i status suddiv»: Vy`snovok № JUD-UKR/298/2017 [RjU/AT] Varshava, 30 chervnya 2017 roku) [OSCE / ODIHR Opinion on the Law of Ukraine on the Judiciary and the Status of Judges: Conclusion №: JUD-UKR / 298/2017 [RjU / AT] Warsaw, 30 June 2017)]. Retrieved from: [https://www.legislationline.org/download/id/7366/file/298_JUD_UKR_30 June2017_ukr.pdf](https://www.legislationline.org/download/id/7366/file/298_JUD_UKR_30%20June2017_ukr.pdf).

8. Documents of the Consultative Council of European Judges: Dokumenty` Konsul`taty`vnoyi rady` yevropejs`ky`x suddiv (2015) [Documents of the Consultative Council of European Judges: Documents of the Consultative Council of European Judges]. Ky`yiv: In Yure.